

ДЕЙНЕКА Марта,
здобувач наукового ступеня
доктора філософії

Національна наукова сільськогосподарська
бібліотека

deinekamarta@ukr.net

(м. Київ)

РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО БДЖІЛЬНИЦТВА В СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ: ІСТОРИЧНІ ВІХИ

Мета статті – дослідити особливості основних етапів розвитку бджільництва загалом та в окремих регіонах країни, виокремити історичні умови і чинники. При написанні статті використовували загальнонаукові методи: аналіз, синтез, класифікацію, а також історичні методи наукового пізнання: проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний та ретроспективний. За результатами дослідження з'ясовано, що упродовж багатьох віків існування бджільництво пройшло кілька етапів розвитку, з яких виділяють три основні: дике, бортництво та вуликове. Відмічено, що економічне значення бджільництва в XVIII і XIX ст. різко знизилося. Криза бортневої системи бджільництва, а потім і колодної, загальний занепад галузі призвели до появи більш інтенсивних форм господарювання. Наведено праці та винаходи вчених у галузі бджільництва, які заклали фундамент для розвитку рамкового бджільництва. З'ясовано, що в 1928 р. в Одесі було організовано перше товариство бджолярів в Україні, 1877 р. у Ботанічному саду Київського університету – зразкову пасіку Комітету бджолярів, 1892 р. – навчальну пасіку при Уманському училищі садівництва та землеробства, 1891 р. у Катеринославі (Дніпропетровськ), а в 1892 р. у Сімферополі відкрито школи садівництва, огородництва та бджільництва, 1902 р. – в Києві, а потім переведено до Боярки «Практичну школу південно-російського товариства бджолярів». Першу виставку з бджільництва в Україні було організовано в Одесі в 1844 р. у вигляді відділу сільськогосподарської виставки. Охарактеризовано розвиток бджільництва на Чернігівщині. Наведено з'їзди та наради, які було проведено в країні щодо стану та розвитку бджільництва. Так, при Наркомземі УРСР неодноразово обговорювалося питання щодо використання найбільш оптимального вулику для умов нашої країни. Постійно

відбувалися наради фахівців для підведення підсумків діяльності галузі та накреслення плану робіт на наступні роки, заслуховували передовий досвід кращих фахівців щодо ведення галузі та ухвалювали його для широкого впровадження в країні. З'ясовано післявоєнний стан бджільництва в країні.

Ключові слова: бджільництво, бджоли, продукція бджільництва, учені, вулик.

DEVELOPMENT OF DOMESTIC BEEKEEPING IN THE WORLD

CONTEXT: HISTORICAL MILESTONES

The purpose of the article is to study the features of the main stages in the development of beekeeping in general and in individual regions of the country, to highlight historical conditions and factors. When writing the article, general scientific methods were used: analysis, synthesis, classification, as well as historical methods of scientific cognition: problem-chronological, comparative-historical and retrospective. According to the results of the study, it was found that over the course of many centuries beekeeping has gone through several stages of development, of which three main ones are distinguished: wild, onboard and hive beekeeping. It is noted that the economic importance of beekeeping in the XVIII and XIX centuries dropped sharply. The crisis of the onboard beekeeping system, and then the log beekeeping system, the general decline of the industry led to the emergence of more intensive forms of farming. The works and inventions of scientists in the field of beekeeping, which laid the foundation for the development of frame beekeeping, are presented. It was found that in 1928 in Odessa, the first society of beekeepers in Ukraine was organized, 1877 in the Botanical Garden of Kiev University – an exemplary apiary of the Committee of Beekeepers, 1892 – an educational apiary at the Uman School of Gardening and Agriculture, 1891 in Yekaterinoslav (Dnepropetrovsk), and in 1892 in Simferopol, schools of gardening, truck farming and beekeeping were opened, 1902 – in Kiev, and then transferred to Boyarka «Practical school of the South Russian society of beekeepers». The first beekeeping exhibition in Ukraine was organized in Odessa in 1844 through the agricultural exhibition department. The development of beekeeping in the Chernihiv region is characterized. The congresses and meetings held in the country regarding the state and development of beekeeping are given. So, under the People's Commissariat for Land of the Ukrainian SSR, the question of using the most optimal hive for the conditions of our country was repeatedly discussed. Meetings of specialists were constantly held to summarize the results of the industry and draw up a work plan for the next years, listened to the best practices of the best specialists in the industry and

adopted it for widespread implementation. The post-war state of beekeeping in the country has been clarified.

Key words: *beekeeping, bees, beekeeping products, scientists, beehive.*

Постановка проблеми. Україна входить до п'ятірки країн – найбільших виробників меду. Важливим економічним показником галузі є виробництво основних (меду і воску) і додаткових продуктів бджільництва (прополісу, квіткового пилку, маточного молочка, трутневого гомогенату, бджолої отрути), які є основою виготовлення цінних лікувальних препаратів та продуктів харчування. Сучасне бджільництво є важливою галуззю сільського господарства. Його значення не обмежується лише виробництвом і отриманням прибутків від реалізації продукції. Завдяки запиленню ентомофільних рослин, медоносні бджоли стали важливим елементом підтримання встановлених багатосторонніх зв'язків у тваринному і рослинному світі. Запилення бджолами сільськогосподарських культур сприяє підвищенню їх врожайності, а також зростає значення бджіл і як живого індикатора навколишнього середовища. З метою збільшення рентабельності пасік необхідно володіти теоретичними знаннями і практичними навичками з виробництва і зберігання продуктів бджільництва, а також вивчати досвід минулого [1]. Це актуалізує необхідність проведення наукових досліджень пов'язаних із розвитком теоретичних та прикладних аспектів розвитку галузі бджільництва на основі цілісного наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження окремих аспектів розвитку бджільництва в країні приділяли свою увагу такі вчені, як Г.Л. Боднарчука, В.Ю. Капшука, О.В. Копиці, О.А. Швацького, О.В. Щербакова, О.М. Бондаренка, Н.М. Корбича, А.М. Овдієнка [2-4]. У їх працях особливу увагу приділено розвитку раціонального бджільництва, представлено аналіз літературних джерел і даних про життя і розвиток бджолиних сімей в історичному аспекті, висвітлено теоретико-методологічні та науково-організаційні аспекти розвитку бджільництва в Україні.

Мета дослідження – дослідити особливості основних етапів розвитку бджільництва загалом та в окремих регіонах країни, виокремлення історичних умов і чинників.

Дослідження передбачало використання загальнонаукових принципів системності, комплексності та всебічності, що забезпечують цілісне охоплення обраної проблеми. Окрім цього використано міждисциплінарні та спеціальні історичні методи, а також методи джерелознавчого та архівознавчого аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомості щодо розвитку бджільництва в нашій країні існують починаючи з X ст. Відмітимо, що природні умови створювали надзвичайно сприятливі умови для галузі. Непрохідні ліси, достатня кількість луків, степи на півдні давали бджолам взяток в необмеженій кількості. Продукти бджільництва – мед та віск – представляли народногосподарську цінність, як наслідок, для розвитку бджільництва було закладено міцний економічний фундамент. Мед слугував єдиною солодкою цукровою речовиною для живлення і важливою сировиною для виробництва алкогольних та прохолодних напоїв. Віск та мед були важливими предметами внутрішнього обміну та зовнішньої торгівлі.

У лісах, де існувала система «дикого» бджільництва вона перейшла на вищу ступінь – бортництво, яка панувала у нас впродовж багатьох століть. Борт – це дерево при корені, в якому людиною зроблено отвір для однієї чи декількох сімей бджіл. Про розвиток бджільництва в X-XVI ст. є численні повідомлення. Так, іноземець Галл, який подорожував по території нинішньої України, писав, що він бачив безліч бджіл, пасічників, пасік у степах та бортей в лісах, а також велику кількість меду та воску. Про значення бджільництва вказує і той факт, що ще в «Руській правді» (1016 р. по Новгородському літопису) передбачалася охорона власності на борті. Так, якщо хтось руйнував борт, то на нього накладався штраф. В Київській державі, в епоху князівств населення, яке займалося бджільництвом оподатковувалося великими податками у вигляді данини, оброку тощо. У 946 р. древляни платили податки княгині Ользі медом та шкірою. У західній Україні селянин, який мав бджіл,

уже в XVIII ст. платив поміщику щороку кожен десяту колоду або ж по 8 золотих за кожен бджолину сім'ю [5, с. 49-52].

У XVII ст. бортництво прийшло в занепад, що було пов'язано зі збільшенням щільності населення, розширенням розораності угідь, вирубуванням лісів. Ще в XVI ст. з України ліс та отримані від нього матеріали у великій кількості вивозилися в Західну Європу через Львів, Сілезію та Данциг. До XVII ст. відносяться численні скарги бортників на перепони для розвитку бджільництва. Охороняти бортні угіддя ставало все складніше. Багато бджолярів залишали свої місця та переселялися в незаселені місцевості на окраїні країни, інші – переходили до нових форм господарювання. Складнощі охорони бортей, зменшення площ під лісами сприяли розвитку більш інтенсивної системи бджільництва у вуликах (колодах). Проте, не дивлячись на дану форму організації господарств, народногосподарське значення бджільництва в XVIII і XIX ст. різко знизилося. Продукти бджільництва втратили свою колишню цінність. На заміну меду прийшла хлібна горілка та квас, з'явився цукор із буряків, замість воскових свічок розпочали широко застосовуватися гас. Прогресивніша порівняно з бортництвом, система колодного бджільництва відіграла позитивне значення, проте також відживала свій вік, хоча остання за кількістю вуликів переважала над рамковою до двадцятих років XX ст.

Криза бортництва, колодної системи, загальний занепад бджільництва, зниження його рентабельності призвели до появи наступних форм господарювання. На заміну нерозбірному вулику прийшов вулик рамковий. Нова система бджільництва спиралася на наукові основи, знання життя бджіл. Перші винахідники розбірного вулику уже мали у своєму розпорядженні значні наукові праці, які можна було використовувати для теоретичного обґрунтування та практичного розроблення основ нової системи.

Так, у 1737 р. було опубліковано працю голландського вченого, винахідника мікроскопу, Сваммердама (1637-1680) «Книга природи або історія

комах». Сваммердам установив стать матки та трутня. Він займався не лише анатомією бджіл, але й експериментував на пасіці.

Французький вчений, винахідник термометру, Реомюр (1683-1757) приділив медоносній бджолі значну увагу в своїй праці «Записки з природної історії комах».

У кінці XVII ст. Гюбер зробив наступний крок. Він з науковою метою сконструював «книжковий вулик», який складався з 12 вузьких, відкритих з обох сторін, ящиків зі стільниками. Ящики робили у вигляді рамок, які з'єднувалися між собою петлями та крючками [6, с. 52-56].

Необхідно відмітити внесок П.І. Ричкова (1712-1777) – члена кореспондента Академії наук та члена Вільного економічного товариства для розвитку бджільництва. До П.І. Ричкова в країні не видавали праці з бджільництва, були лише книги іноземних авторів у перекладі на російську мову. Учений започаткував видання російської літератури з бджільництва. У 1767 р. в «Працях» Вільного економічного товариства було розміщено його статтю «О содержании пчел», у якій він висвітлював стан бджільництва Оренбургського краю. Згодом, у 1768 і 1769 рр. вийшли ще три статті з цього питання. П.І. Ричков добре знав літературу з бджільництва європейських учених – Моральді, Реомюра, Ліннея, тому у своїх працях він критикував існуючі упередження, спростовував їх і намагався зрозуміти істину за допомогою дослідів та спостережень [7, с. 53-54].

Значний вклад у розвиток бджільництва зробили й вітчизняні фахівці. Зокрема, П.І. Прокопович який у 1814 р. винайшов перший рамковий вулик, що являв собою призматичний ящик висотою 1,5 м і складався з 3-4 поверхів, кожен з яких закривався втулками з дощочок. У двох нижніх поверхах стільники прикріплялись до лінійок – і це складало гніздо; третій і четвертий поверхи були заповнені рамками і слугували магазином для стільникового меду. Ці рамки ставились на спеціальну дощечку (подібно до книжок у шафі), з прорізами в ній для проходу бджіл. Перші рамкові вулики П.І. Прокоповича були зроблені так, що рамки входили у вулик майже без проміжків для проходу

бджіл за рамки, а тому бджоли приклеювали бокові планки рамок до стінок вулика прополісом. П.І. Прокопович організував пасіку на декілька тисяч бджолиних сімей. У 1828 р. на своїй пасіці він відкрив першу школу з бджільництва, на базі якої було підготовлено значну кількість бджолярів. П.І. Прокопович постійно виступав з доповідями, друкувався і був широко відомий за межами нашої країни. Так, наприклад, за свідченнями О.І. Покорського-Жоравко, Політехнічне товариство в Парижі заснувало майстерню для виробництва його вуликів. На своїй пасіці П.І. Прокопович багато займався дослідницькою роботою, вивчав життя бджіл, розроблював нові методи догляду за бджолами, прийоми боротьби з хворобами бджіл. Він був першим дослідником та організатором кормової бази бджільництва.

Не випадково саме Конотопщина та сусідні до неї райони стали центрами діяльності таких видатних діячів в галузі бджільництва, як С.П. Великдана, С.І. Пономарьова, М.М. Вітвицького, О.І. Покорсько-Жоравко та ін. Широко відомою була пасіка С.І. Пономарьова (с. Саранівка в 4 км від Конотопу) на 1000 бджолиних сімей. Останнім було розроблено метод догляду за бджолами, який був тісно пов'язаний з конструкцією вулика, він успішно застосовував свій спосіб боротьби з гнильцем. Праця С.І. Пономарьова «Практические наставления в пчеловодстве», за відгуками фахівців, була на той час кращим практичним керівництвом з бджільництва [8, с. 7-13].

Вулик П.І. Прокоповича ще не був удосконалений, і на практиці пасічники зустрічалися з багатьма технічними труднощами. Більш удосконалений рамковий вулик, подібний до сучасного, винайшов американський пасічник Лоренцо Лангстрот у 1851 р. Цей вулик був нескладний за своєю будовою й нагадував ящик. Рамки у вулику були не стоячі, як у П.І. Прокоповича, а висіли на «плечиках», що було зручно. Вулик відкривався і розбирався зверху – це також мало переваги для роботи, оскільки давало можливість оглядати всі рамки і силу сім'ї, її розташування, а, головне, брати з гнізда для огляду будь-яку рамку, не порушуючи положення інших. Третім досягненням нового винаходу було те, що Лангстрот вивчив і визначив точний розмір між боковими

планками рамок і стінками вулика, а саме 7,5 мм. Він довів, що якщо робити цей простір більшим, то бджоли будуть його забудовувати стільниками, меншим – заклеювати прополісом. Проте, зазначимо, що рамка Лангстрота по висоті була низькою, тому добре розвинуті матки під час відкладання яєць натрапляли на верхню і нижню планки. Ця та деякі інші обставини примусили бджолярів продовжити роботу з удосконалення рамки. І через 30 р. після Лангстрота, Шарль Дадан опублікував результати своїх досліджень і спостережень. Він створив вулик з гніздовим корпусом на 11-12 рамок з надставкою та великою і широкою рамкою. Багаторічний досвід Дадана й інших бджолярів довів, що в таких великих вуликах бджоли менше рояться, дають більше меду і краще зимують.

Винайдення і удосконалення: розбірного вулика, медогонки, що дала можливість відбирати мед не псуючи стільників, штучної воцини, – ось три головні винаходи, на яких ґрунтувалося промислове бджільництво того часу. Наведені вище та інші винаходи заклали міцний фундамент для розвитку системи рамкового бджільництва [6, с. 52-56; 9, с. 34-39].

Важливим для розвитку бджільництва було й заснування товариств, проведення виставок, що сприяли поширенню знань та нового досліду серед галузевих фахівців. Так, у 1858 р. у м. Вятці відбулася сільськогосподарська виставка, при якій організували відділ бджільництва та представили 54 експонати з бджільництва від 22 господарств. Серед них були вулики, інструменти й зразки меду. На виставці було експоновано 11 різних зразків вуликів, у т.ч. колоди, складні з вставними ящиками, втулкові, розроблені учнями школи П.І. Прокоповича, селян Василя Орлова та Івана Сидорова [7, с. 53-54].

Відмітимо, що перше товариство бджолярів в Україні було організовано в Одесі у 1928 р. Товариства бджолярів організовували галузеві курси та виставки. Так, у 1877 р. в Ботанічному саду Київського університету було організовано зразкову пасіку Комітету бджолярів, 1892 р. – навчальну пасіку при Уманському училищі садівництва та землеробства, 1891 р. у Катеринославі (Дніпро), а в 1892 р. у Сімферополі було відкрито школи садівництва,

огородництва та бджільництва. У 1902 р. за ініціативою А.Ф. Андріашева, було відкрито в Києві, а потім переведено до Боярки «Практичну школу південно-російського товариства бджолярів». Першу виставку з бджільництва в Україні було організовано в Одесі в 1844 р. як відділ сільськогосподарської виставки.

Події 1917 р. дещо загальмували розвиток галузі, проте вже у 20-х роках ХХ ст. бджільництво розпочало стрімко розвиватися. Було організовано мережу кооперації бджолярів, яка постачала пасічників штучною вощиною, інвентарем тощо. Кооперація організовували різні заходи з розповсюдження знань з бджільництва: курси, виставки. Боярську школу було реорганізована спочатку в профшколу, а потім технікум з бджільництва. Було засновано науково-дослідну станцію бджільництва, яка мала власний друкований орган – журнал «Пасічник». При станції було відкрито заочні курси з підготовки пасічників. Розвивалося бджільництво також в колгоспах та радгоспах країни. Значним площам, зайнятих під посівами й насадженнями сільськогосподарських культур в колгоспах і радгоспах необхідна була достатня кількість бджіл для запилення. В умовах великих сільськогосподарських підприємств запилення культур бджолами стало необхідним агротехнічним заходом. Відмітимо також, що розвиток бджільництва набував великих обертів зокрема на Чернігівщині. З 1933 р. по 1935 р. по області збільшилося колгоспних пасік від 600 до 1783 (297%). Кількість бджолосімей за цей час зросла на 165,1%. За один лише 1935 р. бджолосімей на колгоспних пасіках збільшилося на 2980 штук (на 96,5% до плану розвитку бджільництва області). Розвивався й стаханівський рух серед інструкторів бджільництва. Так, інструктор-стаханівець Менської дільниці Т.Т. Стешенко, обслуговуючи два райони, в зимовий період організував роботу з підготовки нових кадрів. Завдяки його наполегливості на кожній колгоспній пасіці були проведені всі підготовчі роботи з вуликами, вощиною й пасічницьким приладдям. Для Чернігівської області 1936 р. був переломним і в роботі колгоспних хат-лабораторій, оскільки не розв'язаними залишалося багато питань з розвитку бджільництва, проте їх дослідження в конкретних

умовах того чи іншого району або колгоспу забезпечували ефективнішу роботу [10, с. 42-44].

Питання розвитку бджільництва постійно заслуховували на нарадах. Зокрема, відмітимо про з'їзд фахівців з бджільництва, що було організовано у 1918 р. на якому обговорювали й питання щодо того, який вулик рекомендувати для пасік країни. Комісія Наркомзему по стандартизації вулика у 1930 р. висловилася за те, щоб рекомендувати до широкого використання на пасіках вулика-стояка на рамку Лангстрота за українським зразком (435*230 мм) з двома повними ярусами по 10-12 рамок і кормовою надставкою на піврамку Дадана-Блатта. З того часу наради спеціалістів з бджільництва при Наркомземі УРСР неодноразово обговорювало питання про вулик і вирішило його на користь лежача на 20 звичайних або зворотних рамок Дадана-Блатта [9, с. 34-39].

Відмітимо також про нараду наукових працівників Української науково-дослідної станції бджільництва та її п'яти опорних пунктів, яка відбулася впродовж 18-20 листопада 1936 р. У її роботі взяли участь також представники від Української та Харківської контор бджільництва, журналу «Пасічник-колгоспник» та місцевого колгоспу ім. Шевченка. Нарада зібралася, щоб підсумувати досягнення за минулий 1935 р. та накреслити план роботи на наступний 1936 р. Її відкрив короткою вступною промовою директор Української науково-дослідної станції бджільництва пан Рєзцов. Потім було заслухано доповіді фахівців від Донецького, Грушевського, Київського, Цюрупинського опорних пунктів та ін. На одному з останніх засідань нарада заслухала рецензію Таранова – керівника сектору розплодження та догляду за бджолами і Бабія – керівника групи економіки на книгу І.І. Корабльова «Пчеловодство», що вийшла в світ 1934-1935 рр. Обговоривши рецензію, нарада одногolosно визнала, що І.І. Корабльов у своїй книзі грубо ігнорував нові досягнення вітчизняної науки в галузі бджільництва, допустив грубі спрощення окремих явищ із життя бджіл. Нарада ухвалила довести до відома відповідні органи про зміст даної книги [11, с. 11-13].

28 грудня 1938 р. закінчилася виробнича нарада з бджільництва, у роботі якої прийняли участь виробничники, наукові співробітники, ветеринарні лікарі, інструктори-зоотехніки з бджільництва, керівники обласних контор, представники низки земельних органів радянських соціалістичних республік та редакцій журналів «Пчеловодство» й «Колхозное пчеловодство». На зібранні було відмічено, що головними причинами невиконання плану з бджільництва за 1938 р. по країні є неправильне планування роботи, масова організація «карликових» пасік зі слабкими, малопродуктивними бджолиними сім'ями. Поряд з цим відмічали й про надзвичайно незадовільну підготовку фахівців (починаючи від Управління бджільництва та закінчуючи колгоспними пасіками) і цілковито незадовільне обслуговування галузі. Цьому значною мірою сприяла існуюча на той час система управління бджільництвом, коли контори пасічників та інструктори були зайняті головним чином збором коштів для свого існування, а не агрозоотехнічним обслуговуванням пасік. Схваливши розроблений Управлінням бджільництва загальний план розвитку бджільництва на 1939 р., нарада визнала, що головним завданням для всієї галузі є не збільшення кількості нових пасік та бджолиних сімей, а укріплення існуючих колгоспних пасік, посилення бджолиних сімей, підвищення медово-воскової продукції та роботи з запилення бджолами культур. І ще раз було наголошено, що в основу усієї роботи з бджільництва необхідно застосовувати такі зоотехнічні заходи, як утеплення вуликів, заміну гнізд, забезпечення бджіл кормами, заміну маток тощо [12, с. 3-7)

У лютому 1940 р. при Українській науково-дослідній станції бджільництва відбулася нарада передовиків-пасічників, зоотехніків районних земельних відділів з бджільництва та наукових працівників. На ній директор Української науково-дослідної станції бджільництва М.К. Радько доповів про удосконалений метод догляду за бджолами, розроблений старшим науковим співробітником Вірменської дослідної станції тваринництва А. Котогяном, що сприяла підвищенню продуктивності пасік в декілька разів. Нарada на основі

поданих матеріалів затвердила методику організації виробничих дослідів за способом А. Котогяна на колгоспних пасіках УРСР.

У лютому того ж року в м. Новгород-Сіверську (Чернігівська область) відбулася районна нарада фахівців з бджільництва, яка підсумувала роботу за 1940 р. та намітила заходи з підвищення продуктивності колгоспного бджільництва у 1941 р. [13, с. 21-23].

Відмітимо, що до 1941 р. 80% колгоспів України мали великі промислові пасіки, які щороку давали до 10 тис. т товарного меду і велику кількість воску, які використовувалися в промисловості. За період окупації УРСР німецькими загарбниками народне господарство республіки понесла величезні втрати. Радгоспне і колгоспне бджільництво було майже повністю зруйновано. Проте, після визволення УРСР від німецьких фашистів поступово почалося відновлення галузі. Так, впродовж 1944–1953рр. колгоспне бджільництво збільшилося у 9 разів. Пасіки на той час мали 93% колгоспів, середній розмір яких становив 65 сімей бджіл. У цей період знову ввели в експлуатацію: завод в Дергачах (біля Харкова), де виготовляли інвентар для галузі, завод в Броварах; відновлено технікум бджільництва і науково-дослідну станцію з бджільництва. У багатьох областях організовано відділи бджільництва при 1-річних школах для підготовки пасічників, обласні розплідники бджіл, а поблизу Києва – республіканський розплідник бджіл [8, С. 7-13].

Таким чином, розвиток бджільництва пройшов еволюційний шлях від «дикого» до рамкового, шляхом використання розбірного вулика, розробленого у 1814 р. видатним ученим-практиком, уродженцем Чернігівської губернії Петром Прокоповичем. Його винахід став революційним для ведення раціонального бджільництва у всьому світі. Встановлено позитивний вплив державної політики, яку проводило її керівництво впродовж 20-50рр. (за виключенням 1941-1945рр.) на розвиток бджільництва, збільшення кількості промислових пасік, підвищення якості продукції тощо.

Список використаних джерел і літератури:

1. Боднарчук Г.Л. Історія розвитку та сьогодення бджільництва в Україні. Історичні записки: збірник наукових праць. Луганськ, 2009. Вип. 1. С. 26-30.
2. Капшук В.Ю., Копиця О.В., Швацький О.А., Щербаков О.В., Бондаренко О.М. Із історії вітчизняного бджільництва. Актуальні питання технології продукції тваринництва: II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція. Полтава, 2017. С. 21-26.
3. Корбич Н.М., Овдієнко А.М. Розвиток бджільництва в історичному аспекті. Актуальні проблеми підвищення якості та безпека виробництва й переробки продукції тваринництва: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (14 лютого, м. Дніпро). Дніпро. 2020. С. 189-190.
4. Разанова О.П., Скоромна О.І. Технологія виробництва продукції бджільництва: навчальний посібник. Вінниця, 2020. 408с.
5. Чвалюк А.М., Чвалюк Н.В. Сучасний стан правового регулювання бджільництва в Україні. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2020. Вип.2 (90). С. 215-225.
6. Титов И.А. Краткие очерки по истории пчеловодства. Пчеловодство. 1946. №2/3. С.49-52.
7. Титов И.А. Краткие очерки по истории пчеловодства. Пчеловодство. 1946. №4. С. 52-56.
8. Голицын Я.С. Летопись пчеловодства. Краткие очерки по истории пчеловодства. Пчеловодство. 1946. №2/3. С. 53-54.
9. Розов С.А. Из истории развития украинского пчеловодства. Пчеловодство. 1954. №5. С. 7-13.
10. Портнов П.Я. Виникнення і розвиток рамкового вулика. Колгоспне бджільництво. 1940. №6. С. 34-39.
11. Каправчук О.Й. Успіхи соціалістичного бджільництва Чернігівщини. Колгоспне бджільництво. 1936. №7. С. 42-44.
12. Народа наукових робітників Української науково-дослідної станції бджільництва і опорних пунктів. 1936. №2. С. 11-13.
13. Моксин С.И. Итоги совещания по пчеловодству. Пчеловодство. 1939. №2/3. С. 3-7.
14. Українська нарада по бджільництву. Колгоспне бджільництво. 1941. №3/4. С. 21-23.

References:

1. Razanova O.P., Skoromna O.I. (2020). Tekhnolohiia vyrobnytstva produktsii bdzhilnytstva [Technology of beekeeping production]. [in Ukrainian].
2. Bodnarchuk, H.L. (2009). Istoriia rozvytku ta sohodennia bdzhilnytstva v Ukraini [History of development and present of beekeeping in Ukraine]. Historical notes: a collection of scientific papers. Luhansk. Issue 1. 26-30. [in Ukrainian].
3. Kapshuk, V.Iu. Kopytsia, O.V. Shvatskyi, O.A. Shcherbakov, O.V. Bondarenko, O.M. (2017). Iz istorii vitchyznianoho bdzhilnytstva [From the history of domestic beekeeping]. Current issues of technology of livestock products: II All-Ukrainian scientific-practical Internet conference. Poltava. 21-26. [in Ukrainian].

4. Korbych, N.M. Ovdiienko, A.M. (2020). Rozvytok bdzhilnytstva v istorychnomu aspekti [Development of beekeeping in the historical aspect]. Current issues of quality improvement and safety of production and processing of livestock products: Proceedings of the international scientific-practical conference (February 14, Dnipro). Dnipro. 189-190. [in Ukrainian].
5. Titov, I.A. (1946). Kratkie ocherki po istorii pchelovodstva [Brief essays on the history of beekeeping]. Beekeeping. №2/3. 49-52. [in Russian].
6. Titov, I.A. (1946). Kratkie ocherki po istorii pchelovodstva [Brief essays on the history of beekeeping]. Beekeeping. №4. 52-56. [in Russian].
7. Golitsyin, Ya.S. (1946). Letopis pchelovodstva [Chronicle of beekeeping. Brief essays on the history of beekeeping.]. Kratkie ocherki po istorii pchelovodstva. Beekeeping. №2/3. 53-54. [in Russian].
8. Rozov, S.A. (1954). Iz istorii razvitiya ukrainskogo pchelovodstva [Из истории развития украинского пчеловодства]. Beekeeping. №5. 7-13. [in Russian].
9. Portnov, P.Ia. (1940). Vynyknennia i rozvytok ramkovoho vulyka [The emergence and development of the frame hive]. Collective farm beekeeping. №6. 34-39. [in Ukrainian].
10. Kapravchuk O.I. (1936). Uspikhy sotsialistychnoho bdzhilnytstva Chernihivshchyny [Successes of socialist beekeeping in Chernihiv region]. Collective farm beekeeping. №7. 42-44. [in Ukrainian].
11. Narada naukovykh robitnykiv Ukrainskoi naukovo-doslidnoi stantsii bdzhilnytstva i opornykh punktiv (1936). [Meeting of scientific workers of the Ukrainian scientific research station of beekeeping and support points]. Collective farm beekeeper. №2. 11-13. [in Ukrainian].
12. Moxsin, S.I. (1939). Itogi soveschaniya po pchelovodstvu [Results of the meeting on beekeeping]. Beekeeping. №2/3. 3-7. [in Russian].
13. Ukrainska narada po bdzhilnytstvu [Ukrainian meeting on beekeeping]. (1941). Collective farm beekeeping. №3/4. 21-23. [in Ukrainian].

Рецензенти:

Гутник М. В., к.і.н., доцент

Радозуз С.А., к.і.н.

Надійшла до редакції 28.12.2021 р.